

HİCİV

(الهجو)

Bir kişi, kurum veya toplumu
alaylı tarzda eleştirme
ve eleştiri metinlerinin oluşturduğu
edebî tür.

Kelimenin kökü olan **hecv** veya **hicâ** sözlükte “bir lafzı harflerini sayarak ve heceleyerek okumak, bir kişinin veya toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, yermek” anlamına gelir (*Lisânü'l-Arab*, “hcv” md.). Arap edebiyatında hiciv karşılığında **hicâ** terimi kullanılmakta, hiciv türü şiire **ühcûve**, **ühciyye** (çoğulu **ehâcî**), karşılıklı hiciv söylemeye **mühâcât**, **tehâcî**, bir şiir parçasında hiciv özelliği bulmaya **ihcâ** denmektedir. Türk edebiyatında genel olarak hiciv, halk edebiyatında **taşlama**, çağdaş Türk edebiyatında ise **yer-gi** kelimeleri kullanılır. Bu türde yazılmış eserlere de **hicviyye** adı verilir.

Hiciv en eski şiir türlerinden biridir. Batı edebiyatlarının kaynağı olan eski Yunan ve Latin şiirinde destanlardan başlayarak pek çok manzum metin içinde yer yer hiciv (satire) özelliği taşıyan parçalar bulunmaktadır. Eski Yunan’da hiciv şairi olarak bilinen ilk isim Archiloküs’tür (ö. m.ö. 635). Hicvin daha yaygın bir tür olarak bilindiği Roma’da ise Lucilius (ö. m.ö. 103), Horatius (ö. m.ö. 9) ve Juvenalis (II. yüzyıl) büyük hiciv şairleri olarak ün yapmışlardır.

Batı geleneğinde hiciv genellikle çirkin, yanlış ve gülünç âdetlerin ve hadiselerin mahiyetini zarafet ve maharetle ortaya koymak olarak anlaşılmış ve böylece hiciv edebî bir tür olmanın yanında sosyal bir fonksiyon da yüklenmiştir. Doğu edebiyatlarında ise sosyal karakteri genellikle bulunmayan hiciv, daha ziyade gerçek kişilerin yerilmesine dayandığından şahsî kinlerin ortaya döküldüğü bir tür olarak görülür ve çok defa müstehcen ve küfür-lü hicivler akla gelir. XIX. yüzyılın sonuna doğru yayımlanan Türkçe antoloji ve teorik edebiyat kitaplarının çoğunda hiciv türü anlatılırken hicvin bu özelliğine dikkat çekilerek örnek verilmekten kaçınılmıştır. Bu özellikleri sebebiyle hiciv yazar şairler bu tür şiirlerinde çok defa mahlas kullanmamış ve bunları divanlarına almamışlardır.

Hicve konu olan kişi veya kurum geleneklerle yahut daha başka bir şekilde koruma altında bulunur. Bu koruma hiciv sayesinde sağılır, bu ise hicvi daha da güç-

lendirir. Totaliter rejimlerde ve istibdat dönemlerinde hiciv hayvan hikâyeleri veya herhangi bir alegori arkasına sığınır.

Hiciv yazarının (heccâv) amacı toplum veya kurumlardaki aksaklıkları, haksızlıkları, çarpıklıkları, insanın hoş gitmeyen yönlerini alaya alarak yermektir. Hicvin oluşması için mizah, mübalağa ve kötüleme unsurlarının aynı hedefe yönelmesi gerekir. Bundan dolayı hiciv ve mizah birbirine karışabilir. Nitekim bu tür metinlerin toplandığı antolojilerde her iki türden örnekler bulunduğu gibi karikatür ve mizah dergilerinin çoğunda hicivler de yer almaktadır. İkisi arasındaki en önemli fark, mizahta sadece güldürme amacının olmasına ve tamamen uydurulmuş olaylara (kurgu) dayanabilmesine karşılık hicvin az veya çok gerçeği yansıtmasıdır. Mizahta genel konular işlendiği halde hicivde sosyal bir konu veya toplumu ilgilendiren bir mesele yahut çoğunluğun tanıdığı gerçek kişilerin hedef alınması esastır.

Bu türün ikinci unsuru olan mübalağa, hicvedilecek konunun veya kişinin esasen mevcut bir kusur yahut zaafının abartılarak gülünçleştirilmesidir. Üçüncü unsur olan kötüleme ise tenkidin daha aşırı bir şeklidir. Bu bakımdan hiciv medhin karşıtıdır ve dar anlamda zem ile eş anlamlıdır. Hiciv yazarı konusuna çok defa merhametle değil nefretle bakar; amacı yaralamak, yıkmak, yok etmektir. Hicve halk edebiyatında taşlama denilmesi, *Sihâm-ı Kazâ*, *Sihâm-ı İlham* gibi hiciv eserlerinin adındaki ok (sihâm) kavramı, Batı ve Türk karikatüründe hicvin ok veya taş atan insanla sembolize edilmesi aynı düşüncenin ürünüdür.

Hiciv türünde bir eserin edebî değeri olması için zekâ ve nükte unsuru taşıması, zarif ve ince çağrışımlara açılması, mecaz, teşbih, istiare, mübalağa, hüsn-i ta’lîl, tecâhül-i ârif gibi edebî sanatları ihtiva etmesi gerekir. Bununla beraber özellikle kişileri hedef alan hicivlerde sempati ve şaka ile takılmaktan başlayarak tenkit ve muaheze ile şiddetini arttıran ve giderek alay, tahkir ve küfre kadar varan ifadelere rastlanır. Bu sonuncuların çoğunda da cinselliğe dayanan galiz sözler yer alır. Bu sözler hedef aldığı kişide gülüp geçmeden başlayarak incinme, kırılma, hakarete uğrama gibi etkiler bırakır. Şairler arasında vuku bulduğu zaman bu durum karşılıklı atışmalara sebep olur.

Hicivde sanat açısından itibar görmüş usullerden biri de metheder görünerek

zemetmektir. Ziyâ Paşa’nın *Zafernâme Şerhi* “ironi” de denilen bu tarzın en güzel örneklerindedir. Bu gibi hicviyelerde tabiatıyla tevriyeli kelimeler çok kullanılmıştır.

Fıkralarda olduğu gibi hicivde de espri sona saklanır. Kıtalar halinde yazılan hicviyelerde rubâilere benzer şekilde ilk iki mısra da meseleye genel bir yaklaşım bulunurken son mısralarda asil vurucu, şaşırtıcı, güldürücü, bazan müstehcen unsur yer alır.

Klasik dönemde hemen bütün türler gibi hicivler de pek az istisnasıyla manzum olarak vücuda getirilmiştir. XIX. yüzyıldan sonra roman, hikâye, tiyatro ve fıkra gibi nesir türleri arasında hicivler de yer almıştır.

Hicviyelerin bir gerçeğe dayanması, tenkit ve uyarı ihtiva etmesi sebebiyle didaktik tarza girdiği kabul edilmektedir. Bununla beraber bazı hicivler, hiddetindeki coşkunluk ve şiddet dikkate alınarak “lirizm ırmağının coşkun bir kolu” (Meriç, s. 35) şeklinde değerlendirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, “hcv” md.; Mehmed Rifat, *Mecâmi’ü'l-edeb*, İstanbul 1308, VII, 221-222; Mehmed Celâl, *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri*, İstanbul 1312, s. 248; Şâhabeddin Süleyman – Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Ma’lûmât-ı Edebiyye*, İstanbul 1330, I, 117; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 148-152; Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İstanbul 1974, s. 35-37; İbrahim Alaattin Gövsa, “Edebiyatımızda Satir Nev’i ve Halil Nihat Boztepe”, *Edebiyat Âlemi*, sy. 1, İstanbul 1949, s. 1; Yüksel Baypınar, “Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme”, *DTCFD*, XXIX/1-4 (1979), s. 31-37; Sargut Şölcün, “Tarihsel Açısından Hiciv ya da ‘Satir’e”, *Türkiye Yazıları*, sy. 58, Ankara 1982, s. 37-38.

M. ORHAN OKAY

Arap Edebiyatı. Hiciv Arap şiirinin en eski ürünlerindedir. Dine dayalı lânetleme ve beddua formları kâhinlerin büyü mahiyetindeki secilerine, bunlar da irticâli recezlere dönüşmüş, hiciv bu süreç içinde gelişerek bir edebî tür olarak ortaya çıkmıştır. İslâm öncesi dönemde birini hicvetmek isteyen bir Arap şairinin kâhinler gibi özel kıyafete bürünmesi ve başını tıraş ettirip koku sürünmesi ve özel pabuçlar giymesi, hicivle ilâhlara yapılan ta’vîzât (siğirmalar) ve kâhin secilerinin yakın ilgisi olduğunu göstermektedir (Şevki Dayf, I, 196-197).

Eski Arap toplumunda hiciv türü şiirin özel bir yeri vardı. Meselâ savaşlarda düşmana karşı kullanılan en etkin moral si-